

УДК 342.565.4/ 342.924

DOI <https://doi.org/10.32850/2414-4207.2019.11-2.08>

ДО ПИТАННЯ ПРО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ПРИНЦИПІВ ПРОВАДЖЕННЯ В АДМІНІСТРАТИВНИХ СПРАВАХ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ОСКАРЖЕННЯМ ІНДИВІДУАЛЬНИХ АКТІВ

Погрібніченко Ігор Миколайович,

здобувач

(Науково-дослідний інститут

публічного права, м. Київ, Україна)

Стаття присвячена формуванню поняття категорії принципів провадження в адміністративних справах, пов'язаних з оскарженням індивідуальних актів. Заявлена тематика не є новою, оскільки науковий інтерес до принципів права не слабшає вже багато років. Представлена до аналізу проблематика не є винятком, адже за загальним усталеним правилом саме зазначені принципи є фундаментом певного процесу чи правового феномену. Отже, від правильного їх розуміння залежить внутрішня сутність описуваної категорії. Визначено, що принципи у найбільш узагальненому розумінні – це основні засади, вихідні ідеї, що характеризуються універсальністю, загальною значущістю, вищою імперативністю та відображають суттєві положення теорії вчення, науки, системи внутрішнього й міжнародного права, політичної, державної чи громадської організації. Зазначено, що філософський аспект є невід'ємним у сутнісно-понятійному розумінні принципів як правової категорії. З розумінням того, що провадження в адміністративних справах, пов'язаних з оскарженням індивідуальних актів, – це одна з форм реалізації завдань адміністративного судочинства, стверджується, що під принципами означеного варто розуміти сталі нормативно зафіксовані й об'єктивно існуючі правила, настанови, рекомендації й умови, на яких ґрунтується порядок процесуальної діяльності адміністративного суду під час досудового та безпосередньо судового розгляду публічно-правових спорів, що виникають стосовно визнання правомірності/неправомірності (часткової неправомірності) виданого суб'єктом публічної адміністрації чинного акта зовнішньої дії, результатом якого є набуття, зміна чи припинення прав і обов'язків індивідуалізованої особи в конкретному полі правових зв'язків. Сформульовано висновок, згідно з яким запропоноване вище визначення повною мірою погоджене із загальною теорією матеріального та процесуального права. Убачається, що це певні цінності, які служать керівництвом для оцінки того чи іншого «ефекту» означеної вище діяльності – міри відповідності справедливості, результативності стану захищеності громадян, ефективності діяльності публічної адміністрації, досягнення очікуваних цілей від реалізовуваних завдань адміністративного судочинства тощо.

Ключові слова: адміністративна справа, адміністративний акт, акт, індивідуальне рішення, оскарження, принципи, публічна адміністрація, спір, судове оскарження.

ON THE ISSUE OF DEFINING THE CONCEPT OF PRINCIPLES OF PROCEEDINGS IN ADMINISTRATIVE CASES RELATED TO THE APPEALING INDIVIDUAL ACTS

Pohribnichenko Ihor Mykolaiovych,
External PhD Student
(Scientific Institute of Public
and Space Law, Kyiv, Ukraine)

The article is devoted to formation concept category of principles administrative proceedings related to the appeal of individual acts. The claimed subject matter is not new, except for the principles of law, they have not lost scientific demand for study for many years. The issues presented to the analysis are no exception, because, by a general rule, they are the foundation of a particular process or legal phenomenon. Accordingly, the correct nature of their understanding depends on the inner essence of the category described. It is determined that the principle, in the most generalized sense, is the basic principles, initial ideas, characterized by universality, general significance, higher imperativeness and reflect the essential provisions of theory of doctrine, science, system of domestic and international law, political, state or public organization. It is noted that philosophical aspect is integral to the conceptual understanding of the principles as a legal category. Understanding that administrative actions related to the appeal of individual acts are one form of realization of the tasks of administrative justice, it is argued that the principles of the aforementioned should be understood to be normative and objectively existing rules, guidelines, recommendations and conditions for which underlies the procedure of administrative court proceedings during pre-trial and direct judicial review of public-law disputes arising from the recognition of lawfulness / illegality issued by public administration act external action resulting in the acquisition, modification or termination of rights and obligations individualized person in a specific field of legal relations. It is concluded that the above definition is fully consistent with the general theory of substantive and procedural law. Generally speaking, it is seen that these are certain values that serve as a guide for evaluating one or another of the "above mentioned" effects – measures of fairness, effectiveness of the state of citizens' protection, effectiveness of public administration activities, achievement of the expected goals from the accomplished tasks of administrative justice, etc.

Key words: act, administrative act, administrative case, appeal, dispute, individual decision, judicial appeal, principles, public administration.

Вступ. Принципи як правова категорія права постійно привертають до себе увагу вчених. Варто згадати, що перші дослідження принципів права з'явилися у другій половині 40-х рр. ХХ ст., цей процес триває дотепер, а інтерес науковців до цієї проблеми продовжує зростати [1, с. 40]. Представлена до аналізу проблематика не є винятком, адже за загальним усталеним правилом саме вони є фундаментом певного процесу чи правового феномену. Отже, від правильного розуміння принципів права залежить внутрішня сутність описуваної категорії.

Огляд останніх досліджень. Заявлена тематика не є новою, оскільки принципи права, як зазначено вище, не втрачають актуальності вже багато років. Свідченням цього є праці таких учених, як: Н. Болотіна, В. Горшенев, Є. Губський, М. Джафарава, С. Дуженко, В. Клозко, А. Колодій, Т. Коломоєць, В. Крупин, А. Кучук, Ю. Лівар, Ю. Мельников, О. Нечитайло, О. Скочиляс-Павлів, В. Сьоміна, Г. Тимченко, О. Фазикош, О. Фатхутдінова та інших. Однак безпосередньо заявлена нами до розгляду проблематика не була предметом їхніх наукових пошуків.

Виклад основних положень. Сформулювати визначення поняття, що розглядається, не так просто, бо, як наголошував ще наприкінці XVIII ст. І. Бенгам, термін «принцип» дуже неясний і має дуже широке значення. Його надзвичайна важливість виявляється в тому, що він застосовується до будь-чого, що мислиться як основа або початок якої-небудь серії дій. Походить цей термін від латинського *principium*, яке складається із двох слів – *primus* («керівний», «головний», «основний») і *cipium* («закінчення», «витікання терміну», «межа», «результат»), яке, імовірно, походить від *capio* («приймати»), як у словах *mancipium*, *municipium*, до яких аналогічні *auceps*, *forceps* та ін. [2, с. 2; 3, с. 23].

Беззаперечно, принципи є соціальними явищами як за джерелом виникнення, так і за змістом: їх виникнення зумовлюється потребами суспільного розвитку, у них відображаються закономірності суспільного життя [4, с. 42]. Водночас це мультидисциплінарна категорія. Зокрема, у юридичній науці питанням принципів присвячено досить велику кількість наукових праць. Зазвичай виділяються два основні напрями в дослідженні принципів у праві. По-перше, це питання принципів права як таких, по-друге, принципів, властивих різноманітним видам правової діяльності [5, с. 49].

Більшість дослідників згодні з тим, що це специфічне поняття, змістом якого є не стільки закономірність, відносини, взаємозв'язок, скільки наше знання про них. Вони являють собою результат узагальнення людьми об'єктивно чинних законів і закономірностей, притаманних їм загальних рис, характерних фактів і ознак, які стають загальним началом їх діяльності [6]. Тобто філософський аспект є невід'ємним у сутнісно-понятійному розумінні принципів як правової категорії. Тому що принцип, у найбільш узагальненому розумінні, – це основні засади, вихідні ідеї, що характеризуються універсальністю, загальною значущістю, вищою імперативністю та відображають суттєві положення теорії вчення, науки, системи внутрішнього й міжнародного права, політичної, державної чи громадської організації [7, с. 65]. Тобто це основоположне теоретичне знання, яке є таким, що не потребує доведення [8, с. 363; 9, с. 39].

Принципи права – керівні засади, ідеї, які зумовлені об'єктивними закономірностями існування, рівнем розвитку суспільства і визначають зміст і спрямованість правового регулювання. Значення принципів права полягає в тому, що вони у стислому вигляді, концентровано відбивають найсуттєвіші риси комплексу правових норм у конкретній сфері суспільних відносин [10, с. 128]. У гносеологічному плані правові принципи є ідеями і положення, які, з одного боку, відображають панівні погляди з питань права, характерні для даної історичної епохи, з іншого – формулюють певні вимоги, виражені в узагальненій формі й адресовані учасникам правових відносин. Тому правові принципи – це не пасивне відображення дійсності, а дієвий інструмент регулювання правових відносин [11].

Зазначимо також, що об'єктивність принципів права безпосередньо узгоджується з їхнім ідеологічним характером. Будучи ідеологічною категорією, принципи права розглядалися як вид людської діяльності, який виражає прагнення людей спрямувати свою поведінку відповідно до об'єктивних закономірностей розвитку суспільства. Об'єктивність принципів права пов'язана з тим, що втілення принципів права в життя для будь-якої держави становить об'єктивну необхідність, економічний і політичний устрій держави дає об'єктивну можливість послідовного здійснення таких принципів [1, с. 41].

Попри важливість проблеми визначення принципів права, для нашого дослідження більший інтерес становлять погляди стосовно принципів правової діяльності, насамперед принципів юридичного процесу [5, с. 49].

Окремо зазначимо, що процесуальні науки в підході до принципів права зазвичай повторюють той шлях, який пройшла загальнотеоретична наука про державу і право, і ті помилки, що пов'язані з ним. Навіть з урахуванням кількості проведених досліджень досі не сформульовані чіткі і зрозумілі ознаки процесуальних принципів. Учені-процесуалісти, слідом за теоретиками права, під час дослідження поняття «принцип» часто вдаються до вживання таких категорій, як «засада», «основа», «ідея», «положення» [12, с. 306].

Наприклад, на думку В. Горшеньова, принципи процесуальної діяльності «виступають як основоположні або керівні ідеї», «служать своєрідними орієнтирами, дотримання яких забезпечує нормальне і єдине здійснення традиційних і нетрадиційних юридичних процесів» [13, с. 154]. Це положення, сформульоване в рамках загальної теорії юридичного процесу, фактично стало відправним для дослідників різних видів юридичних процесів, зокрема й в адміністративному праві. Можна навести думку О. Фатхутдінової стосовно того, що «принцип для процесу – це те саме, що і принцип для права. Він може розглядатись як: чинник, що визначає зміст і різновид процесу; чинник, що визначає єдність процесу; чинник, рівень реалізації якого є показником правового стану» [5, с. 49; 14, с. 19].

Г. Тимченко вважає, що принципи судочинства – це найзагальніші, основні, базисні і фундаментальні положення, які стали результатом розвитку сфери розгляду і вирішення правових спорів і зумовлені об'єктивною дійсністю, забезпечені можливістю їх примусової реалізації, стабільні та закріплені у процесуальному законодавстві у вигляді норм-принципів або виводяться з окремих його норм, реалізуються на одній чи кількох стадіях процесу, впливають на індивідуалізацію процесуальної діяльності та покликані визначити і встановити необхідний статус учасників процесу, належні їм процесуальні права, положення суду як органу, чия діяльність спрямована на досягнення своєчасного, неупередженого розгляду судових справ [12, с. 315].

На думку О. Скочиляс-Павлів, принципи – це засади, ідеї, вихідні положення, які не потребують уточнення, доповнення, роз'яснення в нормах Кодексу адміністративного судочинства України. На основі принципів базується весь судовий процес, вони визначають його зміст і спрямованість. Принципи адміністративного судочинства є безумовними керівними началами, відповідно до яких відбувається здійснення судочинства [15, с. 89].

Уважаємо за доцільне під час розгляду принципів адміністративного процесуального права навести думку М. Джафарової, яка поділяє їх на такі, що безпосередньо віддзеркалюють специфіку та зміст даної галузі права, визначають його особливості, мету, завдання та призначення, а також окремо – адміністративно-процесуальні принципи, тобто закріплені адміністративно-процесуальним законодавством основоположні приписи, які протягом тривалого часу не зазнають суттєвих змін, визначають характер і зміст діяльності всіх суб'єктів адміністративно-процесуальних правовідносин. Функціональне призначення принципів полягає в забезпеченні відносно сталої векторної спрямованості врегулювання адміністративно-процесуальних відносин, які виникають щодо захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень із боку суб'єктів владних повноважень у процесі розгляду й вирішення судом спорів у сфері публічно-правових відносин [16, с. 57].

Отже, принципи адміністративного судочинства є основними, вихідними, спрямовуваними положеннями, засадами його функціонування. Вони є гарантіями як реалізації завдань судочинства, так і дотримання процесуальної форми захисту [17, с. 75]. Принципи адміністративного судочинства закріплені в КАС України, є нормами прямої дії, можуть застосовуватися безпосередньо, не обов'язково у сукупності з більш

конкретною нормою [18, с. 20–21]. Зокрема це: 1) верховенство права; 2) рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом; 3) гласність і відкритість судового процесу та його повне фіксування технічними засобами; 4) змагальність сторін, диспозитивність і офіційне з'ясування всіх обставин у справі; 5) обов'язковість судового рішення; 6) забезпечення права на апеляційний перегляд справи; 7) забезпечення права на касаційне оскарження судового рішення у випадках, визначених законом; 8) розумність строків розгляду справи судом; 9) неприпустимість зловживання процесуальними правами; 10) відшкодування судових витрат фізичних та юридичних осіб, на користь яких ухвалене судове рішення [19].

З розумінням того, що провадження в адміністративних справах, пов'язаних з оскарженням індивідуальних актів, – це одна з форм реалізації завдань адміністративного судочинства, вважаємо, що під принципами означеного варто розуміти сталі нормативно зафіксовані й об'єктивно існуючі правила, настанови, рекомендації й умови, на яких ґрунтується порядок процесуальної діяльності адміністративного суду під час досудового та безпосередньо судового розгляду публічно-правових спорів, що виникають щодо визнання правомірності/неправомірності (часткової неправомірності) виданого суб'єктом публічної адміністрації чинного акта зовнішньої дії, результатом якого є набуття, зміна чи припинення прав і обов'язків індивідуалізованої особи в конкретному полі правових зв'язків.

Висновки. Усе вищевикладене дає можливість сформулювати висновок, згідно з яким зазначене вище визначення повною мірою погоджене із загальною теорією матеріального та процесуального права. Можна стверджувати, що принципи – це певні цінності, які служать керівництвом для оцінки того чи іншого «ефекту» означеної вище діяльності – міри відповідності справедливості, результативності стану захищеності громадян, ефективності діяльності публічної адміністрації, досягнення очікуваних цілей від реалізовуваних завдань адміністративного судочинства тощо.

Список використаних джерел:

1. Старчук О. Щодо поняття принципів права. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 2. С. 40–43.
2. Bentham J. An introduction to the principles of morals and legislation. Oxford : Clarendon Press ; London : Oxford University Press Warehouse, Henry Frowde, Amen Corner, E.C., 1823. XXXIII. 389 p.
3. Кучук А. Принципи права як категорія внутрішньо державного й міжнародного права. *Право і суспільство*. 2015. № 3 (3). С. 22–26.
4. Колодій А. Принципи права: генеза, поняття, класифікація та реалізація. *Альманах права*. 2012. С. 42–46.
5. Лівар Ю. Принципи провадження по виконанню постанов про накладення адміністративних стягнень. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2015. Вип. 32 (3). С. 48–53.
6. Ключко В. Види принципів державного управління в галузі охорони здоров'я України. *Державне будівництво*. 2009. № 1.
7. Сьоміна В. Проблеми законодавчого регулювання та практики розгляду адміністративно-правових спорів : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2005. 135 с.
8. Губский Е. Краткая философская энциклопедия. Москва : Прогресс, 1994. 576 с.
9. Фазикош О. Особливості провадження в справах про адміністративні правопорушення та його принципи. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2015. Вип. 35 (1.3). С. 36–40.
10. Болотіна Н. Право соціального захисту України : навчальний посібник. Київ, 2005. 615 с.

11. Дуженко С. Принципи провадження у справах про порушення митних правил крізь призму їх реалізації. *Теорія і практика правознавства*. 2014. Вип. 1.
12. Принципи судочинства України: методологія дослідження. *Правова держава : щорічник наукових праць*. 2010. Вип. 21. С. 306–317.
13. Теория юридического процесса / М. Горшенёв и др. ; под. ред. В. Горшенёва. Харьков : Вища школа, 1985. 191 с.
14. Фатхутдінова О. Принципи юридичного процесу. *Держава і право : збірник наукових праць*. Київ : Юридична книга, 2000. Вип. 5. С. 18–22.
15. Скочиляс-Павлів О. Принципи адміністративного судочинства за оновленим кодексом адміністративного судочинства України. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2018. № 17. С. 84–89.
16. Джафарова М. Принципи адміністративного процесуального права у новітніх умовах сьогодення : науково-правовий аспект. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія «Юридичні науки». 2019. Вип. 1. С. 54–57.
17. Коломоєць Т. Адміністративне судочинство : підручник. Київ : Істина, 2009. 256 с.
18. Адміністративне судочинство України: теорія та практика : монографія / кол. авт. ; за заг. ред. О. Нечитайла. Київ : Ваіте, 2015. 288 с.
19. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 6 липня 2005 р. № 2747-IV. *Урядовий кур'єр*. 2005. № 153.